

הרב שלום פאללאק
חבר הביד"צ דשיכון סקווירא

באיזה אופנים התירו חכמים לעשות מלאכת עבודת קרקע בשביעית

בד"ה משרבו אנסין ומאי נינהו ארנונא. הקשו וא"ת ומשום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהוי איסורא דאורייתא. ות"י וי"ל דמיירי בשביעית בזה"ז דרבנן. [וזהו כפרש"י א"נ י"ל דפיקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרעו ומתים בתפיסת המלך והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש. עכ"ל התוס' וכ"ה בתוס' הרא"ש.

והראב"ד בפ"א הי"א ת"י דאיירי במקומות שלא כבשו עולי בבל ושם הוא שביעית מדרבנן ומטעם גזילת השדות התירו.

[ובדעת הראב"ד נתקשה המהר"י קורקוס דלמה ליה למימר דאיירי במקומות שלא כבשו עולי בבל הלא שביעית בזה"ז הוא דרבנן להראב"ד בפ"י לע"ז ובאמת הבית הלוי והחזו"א סי' ג' אות ח' ובספר דבר השמיטה למדו מכאן דהראב"ד ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא ורבנן דרבי והארכתי בזה בקובץ זרע יעקב ט"ו, ואכ"מ].

והמאירי הביא קודם דעת הראב"ד ואח"כ הביא ד"מ אף במקומות שהחזיקו עולי בבל ואיירי ע"י גוים, פי' והוי רק שבות והתירו במקום פסידא, ומזה משמע דשיטת המאירי דחייב שביטה בשמיטה הוא אקרקפתא דגברא ולא על השדה כשביטת בהמתו בשבת, ויש בזה אריכות גדול ואכ"מ.

וביד רמ"ה כתב זול"ק ומאי נינהו ארנונא מס המלך מן התבואה כך וכך לשנה דאי לא זרעו ואספו ויהבי ארנונא שקלי ליה לארעא מינייהו שרו להו רבנן לאסוף ע"מ ליתן למלך, אע"ג דקא אספי שלא ע"מ לאכילה, וטעמא דמילתא משום דשביעית בזה"ז דרבנן, והיכא דאיכא פסידא ל"ג רבנן והיינו דקתני בתחילה

הנה מצינו ג' אופנים שהתירו לעשות מלאכת קרקע בשביעית.

(א) משום ארנונא התיר ר' ינאי לחרוש ולזרוע בשביעית (סנהדרין כ"ו).

(ב) משקין בית השלחין בשביעית משום פסידא. (מו"ק ב' ע"ב)

(ג) לאוקמי אילנא שרי דלאו מלאכת קרקע. (ע"ז דף ג' ע"ב)

ועתה נבא לבאר בפרטות כל הני היתירים, ותחילה נבאר בעזהש"ת היתר ארנונא וכבר כתבתי מזה בקובץ אור ישראל שנת תשס"א גליון ד'. אך קצתתי שם ונבא לבאר עכשיו כל השיטות בזה אי"ה, וזה החלי בעזהש"ת.

א. היתר ארנונא

והנה מבואר במסכת סנהדרין כ"ו ע"א משרבו אנסין ומאי נינהו ארנונא כדמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא חזרו לומר אוספין כשרים סוחרין פסולין עכ"ל הגמרא.

ופרש"י שם ארנונא מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה. והרמב"ם בפ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יא. פי' דהוא מזונות לעבדי המלך. וכן פי' הערוך בפ"י אחד בערך ארנון דהוא סעודת המלך דארנונא בלשון יון סעודה, לשון אחר פי' דהוא שותפות שיש לו למלך וכו' וארנונא הוא לשון שותפות.

ואח"כ פרש"י על פוקו וזרעו בשביעית. דשביעית בזה"ז דרבנן דבטלה קדושת הארץ, עכ"ל וכוונת רש"י דס"ל לר' ינאי דקדושה שניה לא קידשה לע"ל כרבנן דר"י. וגם התוס'

בסתם שדה של נכרי אסור רק במלך בצירוף ענין של ארנונא, ואח"כ מצאתי כן בשום דברי יואל חלק ראשון דף של"ב שכתב כן ונהנית שכוונתי לדבריו הקדושים.

ב. להסביר שימת התוס' בסנהדרין ובגמין הנה היוצא לנו מדברי התוס' בסנהדרין כ"ו. ובגיטין סב. דלמ"ד שביעית בזה"ז הוא דאורייתא צריך לפרש בר' ינאי דהי פיקוח נפש אם לא היו משלמים המס למלך דהיו מתים בתפיסת המלך.

והחזו"א בסי' י"ח סק"ד פי' דהו' קרוב לפיקו"נ ע"י עניות וגבית ארנוניות. [ולכאורה החזו"א כתב דברי עצמו ולא לפרש התוס' כתב כן]

ולמ"ד דשביעית בזה"ז מדרבנן משמע בתוס' דאפי' לא הי' פיקו"נ מותר מחמת אונס ממון לחודיה, ובתוס' בגיטין הוסיפו דרוקא למלך התירו כן.

ואחר התבוננות בדברי הפוסקים יצא לי שאפשר לפרש דברי התוס' בג' אופנים.

(א) שיטת המבי"ט בח"ב סי' ס"ד ובח"ג סי' מ"ו להתיר משום אונס ממון לחודיה דהיינו אם המלך יקח כך וכך מן התבואה אפי' שאינו זורע כאילו הי' זורע ואפי' עכשיו שאין לו תבואה יצטרך להביא לו תבואה או ממון אז התירו למ"ד שביעית בזה"ז דרבנן.

(ב) הרבה סברו בדברי התוס' דעיקר האונס הוא שלא יגזלו השדות כמ"ש הראב"ד וביד רמ"ה כ"כ בספר ציץ הקדש סי' ט"ז ובשו"ת דברי יואל סי' צ"ו.

(ג) ואפשר לפרש גם דברי התוס' כמ"ש בשו"ת משיב דבר סי' נ"ל דהאונס יהי' מפני חשש הכאה או יעשו להם יסורים אפי' לא יהי' חשש פיקו"נ אבל זה אונס גדול. אבל נלענ"ד זה דוחק לפרש כן בדברי התוס' דא"כ הו"ל לפרש כן להדיא והנצי"ב כתב כן בדברי הרמב"ם. ויותר נראה כאחד מב' דרכים הראשונים.

ואפשר קצת יותר שיחתי, לפרש דברי המבי"ט, דהני בנו של המבי"ט ה"ה המהרי"ט

לא היו קורין אותן אלא אוספי שביעית שאע"פ שלא היו סוחרין אלא אוספין שלא לאכילה פסולין משרבו האנסין הכשירו את האוספין וחזרו לקרות את הפסולין סוחרים שביעית, לומר שאין פסולין אלא סוחרים בלבד. עכ"ל.

ורואים מזה שסובר ג"כ כהראב"ד דמטעם גזילת השדות התירו וגם רק מטעם דשביעית בזה"ז הוא דרבנן.

והנה בדרך אמונה בציון הלכה אות קפ"ז כתב בשם הרמ"ה דרק שלא ע"מ לאכול מותר ופלפל בזה אבל המעיין היטב ברמ"ה נראה להיפך דכתב לשון אע"ג נראה מלשונו דשלא ע"מ לאכול הוא גריעותא ואעפ"כ מותר, ונראה סברתו דשלא ע"מ לאכול הוי כעין סחורה דהתורה התירה לקצור רק ע"מ לאכול ודו"ק בזה.

והנה בגמ' שם בסנהדרין בעובדא דראו האמוראים מי שחורש בשדה ולימדו עליו זכות דיכול לומר אגיסטון אני, פרש"י ב' פירושים פי' א' דהוא שכיר וקרקע של נכרי, ופי' ב' א"נ משום ארנונא שכרו בעה"ב לחרוש, והתוס' שם הקשו על פי' ראשון דאמרינן בגיטין אין עודרין עם הנכרי בשביעית, ע"כ נראה כפי' אחר שפי' בקונטרס משום ארנונא.

ובתוס' בגיטין דף ס"ב ד"ה אין עודרין עם העכו"ם בשביעית. כתבו שם התוס' והא דאמר בפרק ז"ב גבי כהן וחורש יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה לא כמו שפי' בקונטרס שכיר לנכרי דהא קאמר הכא דאסור ולא מסתבר לחלק בין חנם לשכר אלא מפר"ת אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך תבואה בשנה כדאמר התם לעיל מוניה ר' ינאי מכריז פוקו וזרעו ארנונא בשביעית, ושמא סכנת נפשות איכא אם לא יפרעו מס למלקי א"נ קסבר יש קנין לנכרי בארץ להפקיע משביעית, א"נ שביעית בזה"ז מדרבנן אע"ג דמדרבנן אסור לנכרי אחר גבי מלך התירו.

ומבואר בתוס' גיטין ג' תי' על ארנונא ב' תי' שכתבו ג"כ בסנהדרין ועוד תי' דר' ינאי סבר יש קנין והשדה הוא של המלך, והנה התוס' לא תי' את שיטת רש"י כך אלא פירשו הגמרא דארנונא כך ומשמע מזה דאפי' לתי' זה

אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בה הרי זה עושה, עכ"ל"ק.

וראיתי בזה ד' דרכים לפרש הרמב"ם. והנה ידוע יש מחלוקת גדולה בדעת הרמב"ם אם הוא ס"ל דשביעית בזה"ז הוא דאורייתא או מדרבנן והארכתי בזה בקובץ זרע יעקב גליון ט"ו, ועפ"ז יפורש הד' דרכים.

(א) דעת הרדב"ז דהרמב"ם ס"ל שביעית בזה"ז הוא דאורייתא והתיר רק באופן שיש חשש סכנת נפשות, וכן פי' הרש"ס דהרמב"ם איירי בשביעית דאורייתא והי' חשש הכאה ויסורים דהוי פיקו"נ ומשו"ה התירו, וכן פי' הערוך לנר.

(ב) דעת הפה"ש ומהר"י קורקוס דהרמב"ם ס"ל דשביעית בזה"ז הוא דרבנן ואיירי בזה"ז ואעפ"כ לא התירו אלא מפני חשש סכנה כמ"ש לעיל על שי' הר"ן.

(ג) דעת הבית הלוי בח"ג סי' א' אות ח' לפרש דהרמב"ם ס"ל דשביעית בזה"ז הוא דרבנן והא דהתיר משום מזונות המלך איירי במקום דליכא סכנה אלא משום שלום מלכות התירו איסור דרבנן כמו שהבאתי לעיל דבריו בארוכה, וסיפא דהרמב"ם באנס איירי ג"כ בליכא סכנה רק הי' חשש הכאה ויסורים משו"ה התירו איסור דרבנן, ולפ"ז ניחא הא דכתב הרמב"ם שני הדינים דאם נאמר דשניהם איירי בסכנה אטו כי רוכלא ליחשוב וליזול כל מילי דסכנה וגם הוא פשיטא דבמקום סכנה מותר ולפי הבה"ל ניחא הכל.

(ד) והגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר סי' נ' ס"ל דרך ד' והוא ס"ל שם דשביעית בזה"ז הוא דאורייתא ורישא דהרמב"ם איירי בליכא סכנה ואעפ"כ מותר לעבור משום שלום מלכות אפי' איסור דאורייתא כמש המ"א כפי' תרנ"ו סק"ח דמשמע בגמ' דבר קמצא דרצו לעבור להקריב בע"מ למזבח משום שלו' מלכות, ומזה משמע דמשום שלו' מלכות מותר לעבור על ל"ת, וסיפא דהרמב"ם איירי במקום חשש סכנה, ולפ"ז ניחא ג"כ למה נקט הני שני אופנים עכת"ד, אבל זהו חידוש גדול מאד ובפרט לפי מה שכתב הפמ"ג שם דמגיטין אין ראי' די"ל

בח"ב הקשה על אונס ארנונא דהו"ל לומר דדוקא העניים שאין להם ממון הם יזרעו אבל העשירים יפדו בממון, וא"ת דהמלכות אין מתרצה בממון אלא שיזרעו דוקא א"כ כוונתם להעביר הדת והו"ל לומר דיהרג ועל יעבור כמו שהקשה בירושלמי, וע"כ תי' המהרי"ט דהמלכות רוצה שלא יהי' השדות בשממה ומשמע מדבריו דאם לא יזרעו יגזלו השדות, עכ"פ היוצא לנו מדברי מהרי"ט דבעני ניחא ליה כפשוטו הגם דהי' יכול לפדות בממון אבל עכ"פ הואיל ועני הוא והמלכות מבקשת ממנו הארנונא מותר וז"ב.

ג. בו יבואר שיטת הר"ן והרמב"ם בענין

ארנונא

הנה בשו"ת ציץ הקדש סי' ט"ז מהגה"ק ר' הערש מיכל שפירא זצ"ל הביא דשיטת הר"ן בגיטין בסוגיא דפרוזבול דשביעית בזה"ז הוא דרבנן, ואעפ"כ כאן בסנהדרין ס"ל דר' ינאי דהתיר משום ארנונא איירי בסכנת נפשות והקשה ע"ז מ"ש מבית השלחין דהתירו משום פסידא וכאן לא התירו רק משום סכנת נפשות.

ותי' שם דלא דמי ארנונא להשקאת בית השלחין שהתירו איסור דרבנן משום פסידא דשם הוא הפסד תמידי וכולל לכל שני השמיטה ואנשים רבים, משא"כ ארנונא שאינו תמיד רק באקראי לא התירו אלא משום סכנה, עכת"ד"ק.

ולפי מש"כ לעיל בשם ביה"ל והחזו"א לק"מ דשביעית לא התירו חרישה וזריעה לא מיבעיא לרבא דס"ל תולדות התירו ולא אבות אלא אפי' לאביי כתב החזו"א דלא התירו חרישה וזריעה דהם עיקר השביתה של שביעית ובפרט לשי' הנימוקי יוסף דלא התירו אלא השקאה דלא הוי מלאכה חשובה ולא שאר תולדות, וע"ע בחזו"א סי' י"ז סק"ד.

ועכשיו נבא לבאר שי' הרמב"ם בענין ארנונא. וז"ל הרמב"ם בפ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יא. משרבו האנסין והטילו מלכי גוים על ישראל לעשות מזונות לחיילותיהן התירו לזרוע להן בשביעית דברים שצריכים להם עבדי המלך בלבד, וכן מי שכפה אותה

המצוה שנצטווה שלא לזרוע, וכל המונע מזרוע הוא מניעת ריוח האיך נתייר לו כיון דזהו עצם האיסור, וכי מי שאיך לו עסק אחר רק שיהי סרסר בהלואה בריבית דרבנן נתייר לו וקרוב הדבר למה דאיתא בב"מ עה ע"ב על מלוה בריבית שאומרים אילו הי' יודע משה רבינו שיש ריוח בדבר לא הי' כותבו, עכל"ק ודפח"ח.

ואח"כ האריך דגם בשביעית לא התירו לרבא זריעה וחרישה כמ"ש לעיל ועל היתר ארנונא כתב כמס"ל דזהו רק משום מלך והיינו משום שלום מלכות שלא יחסר להם מזונותיהם אבל משום פסידא לא התירו וגם ע"ז כתב הרמב"ם דברים שצריכים להם עבדי המלך בלבד דרק כשיעור מזונותיהם ולא יותר, אבל משום ריוח פרנסה ח"ו להתיר.

ואח"כ יישב שם דברי המדרש רבה פרשת ויקרא (פ"א א) וז"ל ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דבריו במה הכתוב מדבר אר"י בשומרי שביעית הכתוב מדבר וכו' דין חמי חקלי בוריי כרמו בוריי, ויהיב ארנונא ושתיק יש לך גבור מזה עכ"ל.

ולכאורה קשה ע"ז מדברי ר' ינאי דמותר משום ארנונא אע"כ שם איירי דלא היו אונסין אותו לזרוע דוקא, והשרים מקבלים מעות בארנונא וכשיש להבעלים במה לשלם משו"ה אסור ועובדא דר' ינאי כשהשרים מקפידין שיזרעו דוקא או שאין לו לשלם ממקום אחר משו"ה שרי, עכתד"ק.

ובשו"ת ציץ הקדש סי' ט"ז סוף אות ד' ג"כ הביא דברי המדרש הזאת וכתב ליישב דברי המדרש ע"פ שיטת הר"ן דדוקא משום פיקו"נ מותר ושם לא הי' פיקו"נ.

וגם בשו"ת דברי יואל סי' צ"ז עמד על דברי המדרש וכתב ג"כ ליישב דשם לא הי' פיקו"נ או לשיטת הר"ב דדוקא משום גזילת השדות מותר ושם לא הי' חשש גזילת השדות.

ובשו"ת משיב דבר מהגאון הנצי"ב זצ"ל סי' נ' ג"כ האריך מאד לסתור דעת רב אחד שהתיר אפי' למ"ד שביעית דאורייתא מכח דברי התוס' שכתבו א"נ י"ל דפק"נ הוא

דהוי ספק סכ"נ, ע"כ צע"ק חידושו של הנצי"ב.

ד. סתירת דעת המתירין לעבור בשביעית משום עניות

והנה כל גדולי עולם סתרו דברי המתירים לזרוע בשביעית משום פרנסת אשה ובנים דהוי כמו ארנונא. ובראשם בבית הלוי, וש"ת משיב דבר סי' נ' ובשו"ת דברי יואל סי' צ"ז, ובשו"ת בני" ציון סי' ב' והרידב"ז בסי' א' סעיף יא, ועוד הרבה פוסקים.

ונכתוב כאן עקרי דבריהם בדרך קצרה.

הנה בשו"ת בית הלוי ח"ג סי' א' אות ח', כתב דמה שכתב אחד מן המתירין לדמות למשקין בית השלחין ופריך בגמ' מו"ק ב: חרישה בשביעית מי שרי ות' אביי שביעית בזה"ז ורבי היא ובמקום פסידא ל"ג רבנן, ומשו"ה רצה להתיר לחקלאים שיעקר פרנסתם מן הקרקע.

ע"ז כתב דבודאי גם לפנינו בישראל היו עניים אשר כל פרנסתם היו מהשדות ולא חדל אביון מקרב העם, ואפ"ה מבואר בכל מס' שביעית לאסור כל המלאכות, וגם מה שאינו מלאכה גמורה מה"ת רק גדר וגזירה למלאכה גמורה אסור ולא נתנו חילוק בין עני לעשיר, ולא התירו להשקות רק בית השלחין משום שאם לא ישקהו תתקלקל כל השדה, וז"ל הרמב"ם משקין בה"ש וכו' ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה והואיל ואיסור הדברים האלה מדבריהם ל"ג על אלו, אבל מה שיהי לבעל השדה מניעת ריוח וחוסר פרנסה לא התירו דהרי זה עיקר החילוק שבין בה"ש שהוא פסידא התירו ובית הבעל דליכא פסידא רק מניעת ריוח אסור להשקות וכמבואר כ"ז להדיא ריש מו"ק.

ועוד דלא נמצא בשום מקום שיאמרו דמותר משום הפסד מרובה רק היכא דההפסד בא מצד סיבה אחרת, וכמו בה"ש דהשדה תתקלקל וקלקולה של השדה לא נצטוינו עליה ואינו מעצם המצוה אבל מה שיהי מניעת הריוח עי"ז שימנע מזרוע שדיהן הרי זה עצם

יו"ט גדול מזה ובאבילות ג"כ התירו דכל האיסור באבילות ילפינן מהפכתי גינכם לאבל דמה חג אסור אף אבל אסור א"כ לא תמיר יותר מחג, אבל בשביעית דכל שהוא משום מלאכה אסור א"כ אפי' אין לו מה יאכל מחויב להתפרנס מן הצדקה ואסור לעשות מלאכה. עכת"ד בקצרה.

ואח"כ הוסיף עוד דאפי' אם נאמר דפרנסה מקרי פסידא באמת אמרו איסור דרבנן אפי' משום פסידא כמו דאמרינן בביצה כ"ב דאסור לכבות דליקה ביו"ט משום הפסד, וגם מצינו עו"ג שבא לרבות אין אומרים לו כבה.

וגם בשביעית דכעין דאורייתא תיקנו אסור אפי' במקום הפסד ודוקא משקים בה"ש התירו כמ"ש הנימוקי יוסף דלא הוי מלאכה חשובה הואיל וצריכה השדה תמיד למים, או משום דהוי הפסד מרובה א"כ הדבר מסור לחז"ל מהו הפסד מרובה ומה לא, דהרי ניכוש אסור והשקאה התירו וכ"ש חרישה וזריעה דזה עיקר דין שביעית אין כח ביד אדם להתירו ודוקא בארנונא התירו דשם ה"י ציווי מלך שיזרעו ואם לא זרעו הענישו אותם בהכאה או במניעת מאכל ודוקא משום כבוד מלך התירו כמו דמצינו בברכות י"ט וכן כתבו התוס' בגיטין דדוקא משום מלך התירו עכת"ד בקצרה ודפח"ח.

גם בשו"ת דברי יואל מהגה"ק מהר"י ט"ב זצוק"ל האריך בתשובה סי' צ"ז אות יב לסתור דברי המתיר משום ארנונא, וכתב שם דאנן צריכים לחוש להשיטות דשביעית בזה"ז הוא דאורייתא דאין בזה הכרעה ולמ"ד דהוא דאורייתא איירי שהי' חשש סכנה כמ"ש התוס' בסנהדרין ובגיטין, ואפי' למ"ד דהוא דרבנן דוקא בארנונא התירו שהי' חשש גזילת השדות כמו שכתב הראב"ד וגזילת השדות הוא דבר גדול שהתירו חכמים בשביל זה איסור דרבנן כמ"ש הריב"ש בסו"ק ק"א.

ואפי' לשאר פוסקים שכתבו סתם להתיר בארנונא אין כוונתם כל מיני הפסד אלא בארנונא דוקא משום המלך כמו שכתבו התוס' בגיטין והביא שם ראיות חזקות דאין להתיר

ששואל להם המלך מס ואין להם במה לפרוע ומתים בתפיסת המלך, וכוונת התוס' דאפי' אם הוא שביעית דאורייתא מותר וכו' וק"ו דכאן יש להתיר מחשש הודאי שב"ב ישאלו מאתם את המס הטבעי הבו לנו לחם עיי"ש.

וע"ז כתב הנצי"ב ז"ל נשתוממתי לראות אשר רב יתיר בפומבי איסור דאורייתא בשביל מזון האשה והבנים באמרו שהוא פק"ג הלא התוס' כתבו דבמס המלך הם מתים בתפיסה וכו' אבל פרנסת אשה ובנים לא מקרי פק"ג להתיר ע"ז איסור דאורייתא, ואדרבה עד שאתה אומר לו שיעבור על איסור דאורייתא לפרנס אשתו ובניו, אמור לשכניו וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו.

ואפי' באבילות דרבנן דקיל דאמרינן הלכה כדברי המקיל באבל, חזינן במו"ק כ"א לאחור ג' ימים אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצנעה בתוך ביתו, ואמרינן בירושלמי אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך, ע"כ אם שביעית בזה"ז דאורייתא ח"ו להתיר משום חסרון פרנסת אשה ובנים.

ואח"כ הוסיף דאפילו נימא דשביעית בזה"ז דרבנן צריכא ראי' רבה שיהא מותר לעבור על איסור דרבנן משום פרנסת אשה ובנים, וכל סמיכותם על התוס' שתי' בתירוץ אחד על ר' ינאי שהתיר משום ארנונא דשביעית בזה"ז דרבנן וכתבו הרבנים דאי משום ארנונא מותר היינו משום הפסד ממון מכש"כ משום פרנסת האכרים שאין להם מקום אחר למחיתם הכי צדיקים אנחנו יותר מר' ינאי עכ"ל ע"ז קאמר הנצי"ב שם א"כ נפל איסור שביעית בבירא ואדרבה חזינן במו"ק דרק משקין בה"ש התירו אבל חרישה וזריעה אסור וע"כ דזה לא נקרא הפסד רק מניעת ריוח כמו דאמרינן בפרקמטיא במועד דאסור ואמרינן בירושלמי דרק אם יפחות מהקרן מותר, וכן בארנונא דר' ינאי מקרי פסידא דצריך לשלם המס כמה שעתיד השדה לצאת וא"כ ע"ז הפסיד מכיסו ולא מניעת ריוח אבל כאן דהוא רק חסרון פרנסה מקרי רק אין לו מה יאכל ורק בחוה"מ ובאבל התירו אבל בשביעית לא מצינו להתירו, ומן הסברא דוקא בחוה"מ התירו דאין לך צורך

מהרי"ט ח"ב סי' נ"ב משמע להיתר דהקשה שם וא"ת ויפרעו להם דמים ולא יחרושו אותם שיש סיפק בידם לפרוע מעות ואמאי מכריז ר' ינאי פוקו וזרעו, וילדרוש להו למאן דאפשר ליה לרצות במעות דאסור, וכ"ת שלא היתה המלכות מתרצה במעות א"כ כוונתם להעביר על הדת, ותי' שם וי"ל שלא היו רוצים שתהי' הארץ שממה, עכ"פ משמע מקושייתו דדוקא למאן דיכול לפרוע במעות אסור אבל למאן דלא יכול לפרוע מותר הגם דהמלכות מתרצה במעות ולא חזר מזה בתו', וזה דלא כהרידב"ז וכן בבית הלוי כתב להדיא דמותר וכן הנצי"ב כתב קודם דמותר אך למסקנא דכתב דענין הארנונא הי' כפי' על ידי' הכאה אין ראוי להיתר.

ולמעשה חלילה להיתר כזה דהוי ס"ס לחומרא דילמא כהני פוסקים דרק משום סכנה מותר ואפי' להמקילים דילמא דוקא משום גזילת השדות ואפי' להמתירים בכל גוונא דילמא כהרידב"ז דמס אקרקפתא דגברא אסור.

והנה עוד דבר אחד ראיתי שנחלקו האחרונים בדברי הרמב"ם פ"א הי"א שכתב משרבו האנסין וכו' היתרו לזרוע דברים שצריכים להם עבדי המלך בלבד, דהבית הלוי כתב דמותר לזרוע בצמצום רק כדי פרנסת עבדי המלך בלבד אבל החזו"א בסי' כ' סק"ד היתר אותו המין שלקחו עבדי המלך מותר לגמרי אפי' יותר מפרנסת המלך אבל מינים אחרים שאין צריכים עבדי המלך אסור וזהו הפי' בלבד דאותו המין בלבד מותר ולא מין אחר ומבי"ט בח"ג סי' מ"ו נסתפק בזה, והרידב"ז הנ"ל האריך ג"כ בענין זה.

ו. היתר החזו"א לחרוש מטעם ארנונא

הנה לפי כל מה שכתבנו למעלה יוצא לנו שבזה"ז אין מצוי כלל ענין של היתר ארנונא, דהמס שמשלמים בזה"ז הוא אקרקפתא דברא ובזה לא היתרו חכמים כמש"ל בשם הציץ הקדש והרידב"ז אבל אע"פ כן היתר מרן החזו"א דבר יוצא מן הכלל פעם אחד לחרוש שלא ע"מ זריעה מטעם ארנונא, והגם שידוע שמרן החזו"א החזיר עטרת השמיטה באה"ק

משום עניות ואחד מן הראיות הוא בירושלמי פ"א דמאי דרבי בעי להיתר שביעית בזה"ז משום בצורת ואח"כ ביטל דעתו דרפכ"י לא הסכים לזה וזה ראוי מפורשת דאין להיתר משום עניות ועיי"ש באריכות בענין זה.

וכן הגה"ק הרידב"ז כתב בבית הרידב"ז דף ח' דב' מיני ארנונא התיירו. (א) דיש ארנונא שצריכים לזרוע כל השדה וחומש התבואה למלך (וב) יש ארנונא שחלק מן השדה כגון חומש השדה שייך למלך וגם זה היתרו לזרוע חלק השדה ששייך למלך.

אבל יש ארנונא באופן אחר דהיינו שהמלך מבקש מס על הקרקע ואפשר לשלם זה במעות ואין לו מעות זה אסור כמו שאסור לחלל שבת בשביל פרנסה כדי שיהא לו במה לשלם מס המלך כיון דאין כאן סכנת נפשות ואינו מותר אלא דוקא כשמוטל על השדה זו המס, ומאסף התבואה מן שדה זו גופיה בעד המלך שמוזה יפרע המעות אבל לא מס אקרקפתא דגברי לפיכך אוספין כשרין וסוחרין פסולין בסנהדרין כו. דאפילו המלכות אונסת על המס אסור לעשות מסחר בפירות שביעית להרויח תשלומי המס שעל קרקפתא בגברי כמו שהוכיחנו בתוס' הרי"ד במסכ' שביעית פ"ד דסוחרין פסולין אפי' כשהמלכות אונסת אך בלא סכנת נפשות עיי"ש. עכת"ד ועיי"ש עוד שנהם בנהמת קדשו וכתב ומה הראני לדעת כי הרבנים הנאורים דפסקו דלזון אשה ובנים לא גרע מארנונא לא ידעו בין ימים ושמאלם המקום ירחם, עכ"ל"ק.

עכ"פ מכל הגדולים הנ"ל נראה דדעת הרבנים שהיתרו שביעית בזה"ז משום ענין ופרנסת אשה ובנים בטלה דעתם ואין שום היתר בזה וז"ב.

ה. עוד כמה פרטים בענין ארנונא

והנה מדברי הרידב"ז שהעתקנו לעיל משמע דס"ל דאם הארנונא הוא מס על השדה והמלך מתרצה במעות ואין לו מעות אז לא היתרו משום ארנונא וכ"כ בספר ציץ הקדש סי' ט"ז אות ב' דמס הנקרא ווערקו וזה אינו תלוי בזריעה כלל ליכא היתרא. אבל נלענ"ד דמדברי

משיעורו הרגיל של חרישה לזריעה ככל האפשר.

ג) כל החרישה לא תעשה בכך אדם, רק בכח האוטמטי של המכונה, עכל"ק.

וכנראה לא רצה לסמוך על היתר ראשון בלבד של ארנוא כתב עוד היתר שני.

ונראה לי שהחזו"א לשיטתיה בסי"ח סק"ד שכתב שם במעשה דר' ינאי שהי' קרוב לפיקוח נפש ע"י עניות וגביות ארנינות, ע"כ כתב כאן בפתק א' שהדבר מביא לידי פגישות מסוכנות, דאילו להראב"ד שהתיר מפני חשש גזילת השדות ההיתר מרווח טפי.

וגם בדרך אמונה פ"א סקצ"ז העתיק דברי החזו"א שכתב בפתק א' אך לא העתיק מש"כ בפתק ב' ולא ידעתי למה.

ועפ"י כל הנ"ל הוקשה לי בדברי האבני נזר בתשובותיו ביו"ד ח"ב סי' תנ"ח, שם יש תשובה נפלאה, ושם הי' השאלה מעיר טבריה דוגמת השאלה דלעיל שהובא משם החזו"א. דהיינו שהי' שם ישוב ליד טבריא והי' שם אנשים מבני"ש שהי' להם קרקעות והגוים רצו להחזיר בקרקעותיהם ואם לא יעבדו בשביעית הי' קרוב לודאי שהגוים יחזיקו בקרקעותיהם.

והתיר שם מפני הדחק גדול לסמוך על סה"ת דבזה"ו יש קנין וע"י המכירה לגוי יכלו הפועלים הישראלים לעבוד שם ויהי' להם פרנסה ואחר שביעית יקנו בחזרה את הקרקע.

וקודם כתב להחמיר דהוי ס"ס לחומרא דילמא הל' כהרמב"ם דקדושה שני' לא בטלה, ואין קנין ואפי' לסה"ת הוא רק ספק אך לבסוף התיר בס"ס לחומרא באיסור דרבנן לסמוך על המתירין, דבמקום הדחק סומכין על יחיד במקום רבים.

ובענין חשש לא תחנם סמך על המהרש"א בגיטין דבישראל שקנה מגוי ומכר לו ליכא ל"ת ועיין שם במה שפלפל בדברי המהרש"א, ועיי"שב בכל התשובה וכנראה שמפני גודל הדחק התיר זאת שלא יאבדו קרקעותיהם ועל הפירות החמיר לנהוג קדו"ש אם זה לא יפסיד לפרנסתם עיי"שב וכבר כתבתי בקובץ אור

דעד שעלה לא"י השתמשו בהיתר המדומה למכור כל א"י לערבי ר"ל, והיא לימד לעם שלא להשתמש בהיתר המדומה ומ"מ פעם אחד הוצרך להתיר חרישה ובספר פאר הדור ח"ג דף רמ"ט הובא העובדא באריכות דהיינו שבקיבוץ מחנה ישראל בעמק יזרעאל נתיישרו אנשים חרדים שקיבלו עליהם לשמור שביעית, אך דא עקא שהם התקשו באיסור חרישה מחשש שהערבים מהשטחים הסמוכים ישיגו גבולם ויעלו על אדמת הקיבוץ ויחרשו הקרקע, וכתוצאה מזו יצרכו לנטוש אדמתם לצמיתות, כי כן הי' אז החוק שמי שחורש וזורע עבור עצמו פעם אחת לפחות, הוא בעלים על הקרקע ובפרט ע"י מניעה מניכוש הקוצים לא יכלו לזרוע אפי' בשמינית ועי"ז יחזיקו הערבים בקרקע שלהם.

ואז שלחו את ר' משה שנפלד ז"ל לשאול את מרן החזו"א מה לעשות והתיר לחרוש באופנים מסויימים, וביקש מהחזו"א שיעלה פסק דינו בכתב שלא יעלילו עליהם שהם מחללים שביעית ח"ו, ומרן החזו"א החל לפסוע בחדרו אנה ואנה ופניו להבים, ולבסוף נעתר להעלותו בכתב, וכתב לו ב' פתקאות.

בפתק א' כתב השטחים הגובלים עם האיני יהודים, ושכבר ניסו השכנים להשיג גבולם, ושהדבר מביא לידי פגישות מסוכנות, ושאפשר למנוע הדבר בחרישה לחוד, ושהחרישה הזאת לא תועיל לזריעה במוצאי שביעית קרוב הדבר שמצב זה חשיב כאונס ארנוא עכל"ק.

ובפתק ב' כתב אחרי שהמצב שבמניעת החרישה לעקור הקוצים יושללה האפשרות של הזריעה בשמינית, ר"ל במוצאי שביעית, ואז יוכרחו לעזוב את המושבה כולה ויבאו עליה זרים ח"ו, והחרישה לא תועיל לזריעה כלום, שעד זמן הזריעה תוחזר השדה לאיתנה -

א) להוריד את יתדות המחרשה בקרקע שאינה עומדת לזריעה, וכן בסיבוב משורה לשורה לצאת חוץ ממקום השדה העומדת לחרישה.

ב) להחזיק את יתדות המחרשה מורם מעומק 29 סנטי"ם, ואם א"א עכ"פ מורם

(ב) דעת הפה"ש ומהריק"ו דשביעית בזה"ז דרבנן ואעפ"כ רק משום חשש פיקו"נ התירו.

(ג) דעת הבית הלוי דשביעית בזה"ז דרבנן והתירו משום שלום מלכות הגם דליכא סכנה.

(ד) דעת הנצי"ב דשביעית בזה"ז דאורייתא והתירו משום שלום מלכות איסור דאורייתא כמו במעשה דקמצא ובר קמצא דהתירו להקריב בע"מ למזבח. ועיין מש"כ ע"ז בפנים.

(ז) דעת הר"ן בסוגיין דר' ינאי התיר רק משום חשש פיק"נ הגם דשביעית בזה"ז דרבנן.

(ח) היתר ארנונא היכא דהמלכות מתרצה במעות ואין לו מעות משמעות דעת המבי"ט ומהרי"ט להתיר וכן דעת הבית הלוי אבל בציץ הקדש וברידב"ז אסרו ולמעשה צריך להחמיר דהוי ס"ס לחומרא דהא הרבה התירו רק משום פיקו"נ או גזילת השדות.

(ט) הארכנו בפנים בביטול דעת הרבנים שהתירו משום פרנסת אשה ובנים כמו ארנונא וכל גדולי עולם סתרו דבריהם ואין בזה שום היתר ח"ו. ועיקר יסודם דכל ענין היתר ארנונא הוא רק משום שלום מלכות או מפני גזילת השדות ולא משום הפסד אחר.

(י) מרן חזו"א התיר פעם אחד חרישה שלא ע"מ זריעה במקום שהי' חשש קרוב שהעריבים יגלו שדות של ישראל, ובצירוף עוד כמה היתרים לעשות ע"י גרמא ובאופן אוטמטי, עיין בזה בפנים בארוכה.

ויה"ר שנוכה לשמור שביעית ויובלות כהלכתן בביאת משיח צדקינו בב"א.

ישראל בשנת תשס"א דאין זה דומה להיתר המכירה שעושים עכשיו דהא שם הי' קרוב לודאי שיפסידו קרקעותיהם וזה הי' הוראת שעה משא"כ עכשיו עושים בכללות סתם מפני פרנסה לחקלאים ובוזה אין שום היתר.

ועכ"פ צע"ג מאד דלמה לא התיר מפני חשש ארנונא מפני גזילה השדות כמו שהתירו הראב"ד והרמ"ה ולמה לא הזכיר זאת עכ"פ לצירוף ולסניף וצע"ג בזה.

קיצור הלבבות היוצא מכל הנ"ל

(א) בסנהדרין כ"ו התיר ר' ינאי לחרוש ולזרוע משום ארנונא.

(ב) דעת רש"י דר' ינאי ס"ל דקדושה שני בטלה והתיר משום הפסד ממון לחודיה.

(ג) תוס' בסנהדרין כתבו ב' דרכים א' כרש"י דס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן ובתוס' גיטין הוסיפו דוקא למלך התירו, ב' לעולם ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא והי' שם חשש פיקו"נ דהוי מרנים בתפיסה.

(ד) ובתוס' גיטין הוסיפו עוד תי' דהשדות הי' שייכים למלך וס"ל כמ"ד יש קנין. עמ"ש בפנים.

(ה) הראב"ד והרמ"ה כתבו דהי' חשש גזילת השדות ומשו"ה התיר.

(ו) הרמב"ם כתב דהי' צריכים ליתן מזוזות למלך. וברמב"ם יש ד' דרכים.

(א) דעת הרדב"ז דס"ל להרמב"ם שביעית בזה"ז דאורייתא ומשום פיקו"נ התירו.

להיות באהבה ואחדות

צירוף של החודש מנחם אב יוצא מפסוק ה'סכת ו'שמע ישראל ה'יום, הנה איתא בגמ' על פסוק זה "הסכת" עשו כתות כתות, הנה בימים אלו צריכים להתחזק מאוד בדיבוק חבירים היפך משנאת חנים שהי' אז בזמן החורבן שנחרב הבית, וצריכים אנו לתקן זאת מה שגברו ידי עשיו ע"י פירוד לבבות ולהיות אהבה ואחוה וריעות ודיבוק חבירים ולהתחזק בתורה.

(מאור ושמש, בין המצרים)